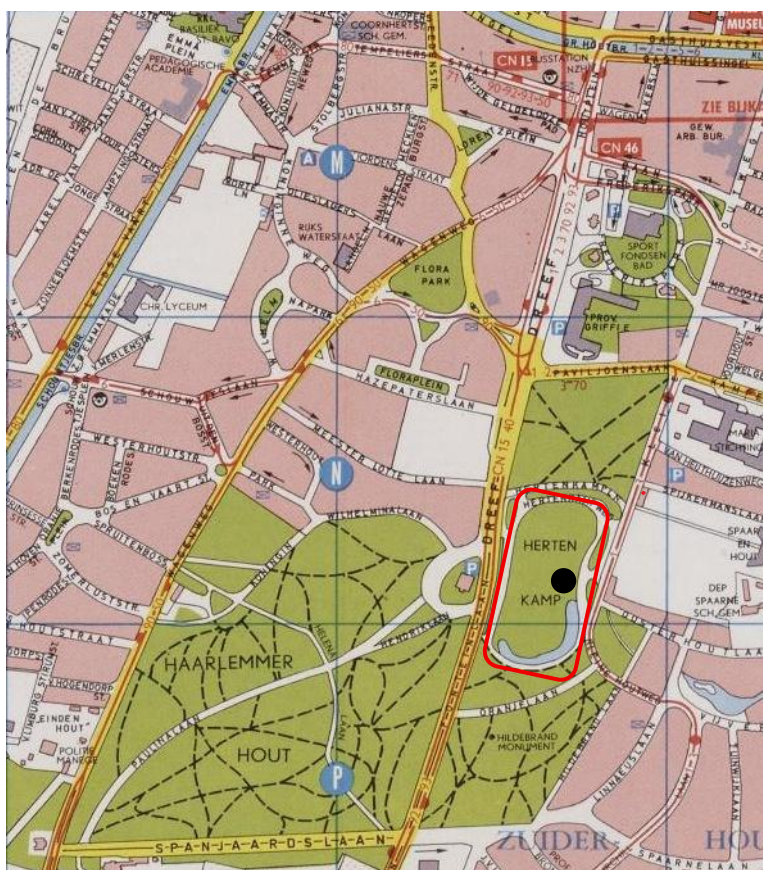

Hertenkamp en Stadsboerderij Houthoeve in de Haarlemmerhout

Inhoud

1	Afbeeldingen oud en nieuw	2
2	Ontwikkeling in plattegronden	7
3	Ontwikkeling van de hertenkamp	9
3.1	Inleiding	9
3.2	Het begin	9
3.3	Ruimtelijke veranderingen	10
3.4	Wel en wee in de hertenkamp	12
3.4.1	Bijzondere activiteiten in de hertenkamp	12
3.4.2	De dieren in de hertenkamp	13
3.4.3	Bedreigingen voor de hertenkamp	14
3.4.4	Tragedies	15
3.5	Hertenschuur / Kinderboerderij / Stadsboerderij Houthoeve	16
4	Bibliografie uitgebreid	17

Noord-Hollands archief ; Uitsnede van kaart NL-HlmNHA_560_2105 ; Falkplan ; 1977 ; Plattegrond van Haarlem. Het noorden ligt bovenaan.

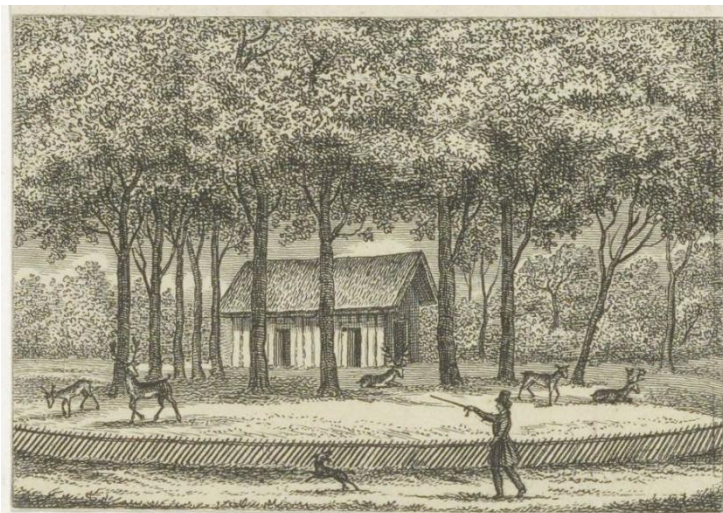

Hertenkamp

Stadsboerderij Houthoeve

1 Afbeeldingen oud en nieuw

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41792. Maker: D. Sluyter. Datum: 1837. Hertenkamp met hertenschuur in de Haarlemmerhout.

DSC_00039911 ; AV ; 20-8-2025 ; Haarlemmerhout, gezicht richting noordoost op de Stadsboerderij in de hertenkamp. Gezicht min of meer vergelijkbaar met afbeelding links

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2464. Uitgever: W.H. van Leeuwen, Haarlem. Datum: poststempel 1905. Gezicht in de hertenkamp in de Haarlemmerhout

DSC_00039910 ; AV ; 20-8-2025 ; Haarlemmerhout, hertenkamp, gezicht richting oost op de stadsboerderij. Foto vergelijkbaar met afbeelding links

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 25003. Maker: J. Koopey. Datum: 1948. Het nieuwe hertenhuis met ganzen in de Haarlemmerhout aan de Hertenkamplaan.

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 25036. Maker: ? Datum: 1967. Dierenverzorgster Willem Ter Horst bij het dierenonderkomen aan de Hertenkamplaan in de Haarlemmerhout.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisnummer 25049. Maker: H.M. Heyboer. Datum: 4 januari 1978. Gezicht op de schuur van de hertenkamp in de Haarlemmerhout

DSC_00039912 ; AV ; 20-8-2015 ; Haarlemmerhout, hertenkamp, gezicht richting noordnoordoost op de stadsboerderij. Foto vergelijkbaar met foto links

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1478 foto's en negatieven van Fotopersbureau De Boer te Haarlem, Inventarisnummer 4884. Maker: C. de Boer. Datum: november 1984. Brand in de schuur in de hertenkamp in de Haarlemmerhout

DSC_00039920 ; AV ; 20-8-2025 ; Haarlemmerhout, Stadsboerderij Houthoeve ter plekke van de afgebrande schuur op de foto links

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 46219. Maker: Hendrik Gerrit ten Cate. Datum: 1830 Winter met sneeuw

DSC_0163 ; AV ; 23-1-2016 ; Haarlemmerhout, hertenkamp, gezicht richting noord. Gezicht vergelijkbaar met afbeelding links. Echte winters hebben we niet meer. Klimaatverandering!

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41892. Maker: Petrus Josephus Lutgers. Datum: ±1840. Gezicht over de hertenkamp richting noord op het Paviljoen Welgelegen

DSC_0009913 ; AV ; 20-8-2025 ; Haarlemmerhout, gezicht richting noord over de hertenkamp. Foto vergelijkbaar met afbeelding links.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 24953. Maker:? Datum: 30 april 1909. Viering van de geboorte van Prinses Juliana, kinderfeesten in de hertenkamp. De nodige keren werd er feest gegeven in de hertenkamp zelf. En de hertjes dan?

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 24942. Maker:? Datum: 15 april 1903. Bloemencorso in de hertenkamp: eerste prijs voor de automobiel van de heer Banda

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inv.nr 24950. Maker:? Datum: 1908. Kijkje op één der tafels van het landelijk maal in de hertenkamp, waaraan 700 wielrijders deelnamen

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2430. Uitgever: Weenink & Snel, Den Haag. Datum: ? Gezicht richting zuidwest bij de noordwestkant van de hertenkamp in de Haarlemmerhout

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2463. Uitgever: Schaefers-Kunst-Chromo, Amsterdam Datum: poststempel 1906. Het voeren van hertjes in de Haarlemmerhout

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1478 foto's en negatieven van Fotopersbureau De Boer te Haarlem, Inventarisnummer 4878. Maker: C. de Boer. Datum: 1954. Hertenkamp, ziende naar het zuidwesten. Rechts de Hertenkamplaan. Op de achtergrond de Fonteinlaan. Het voeren van de hertjes blijft toch van alle tijden? Niet dus!

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 38692. Maker: Zondagsblad O.H.C. Stadseditie jaargang 1907, bladzijde drie. Datum: 7 januari 1907. Fonteinlaan ter hoogte van de hertenkamp, waarvan men het hek rechts ziet. Gezicht richting noord op de stoomtram Haarlem-Leiden. Let op hoe de tram vlak langs de hertenkamp loopt.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2474. Uitgever: J.P. Exel Jr., Haarlem. Datum: ? Hertenkamp nr. 150, Haarlemmerhout
Let op hoe de tram vlak langs de hertenkamp loopt.

DSC_000108333 ; AV ; 17-11-2017 ; Haarlemmerhout, hertenkamp, gezicht richting noord

DSC_00010845 ; AV ; 17-11-2017 ; Haarlemmerhout, hertenkamp, gezicht richting noordwest

DSC_00010860 ; AV ; 17-11-2017 ; Haarlemmerhout, hertenkamp, gezicht richting west op de Stadsboerderij Houthoeve

DSC_00010866 ; AV ; 17-11-2017 ; Haarlemmerhout, noordzijde hertenkamp, gezicht richting westnoordwest op de muziekkoepeel

DSC_00015590 ; AV ; 4-6-2018 ; Haarlemmerhout, westzijde hertenkamp, gezicht richting noord

DSC_00029729 ; AV ; 20-7-2022 ; Haarlemmerhout, hertenkamp, gezicht richting zuid

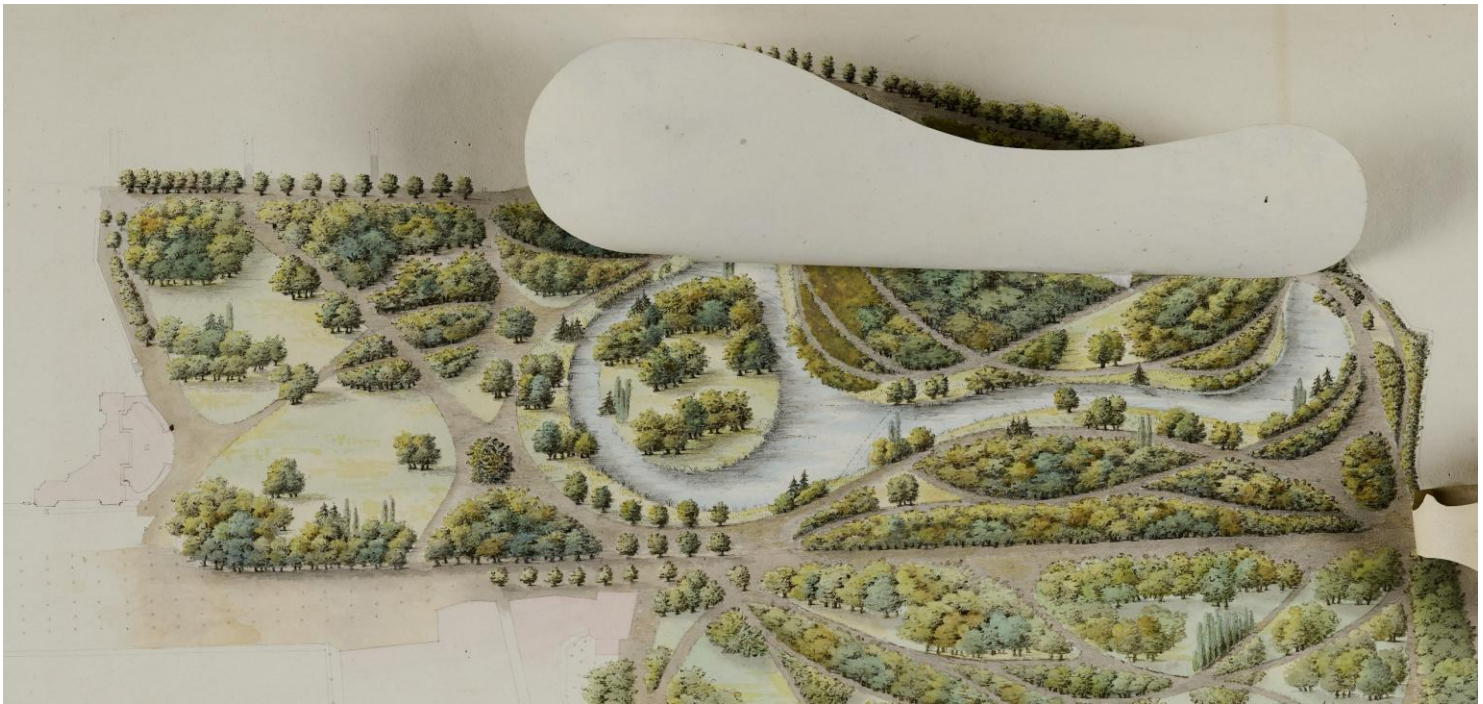

DSC_00029732 ; AV ; 20-7-2022 ; Haarlemmerhout, hertenkamp, gezicht richting oost

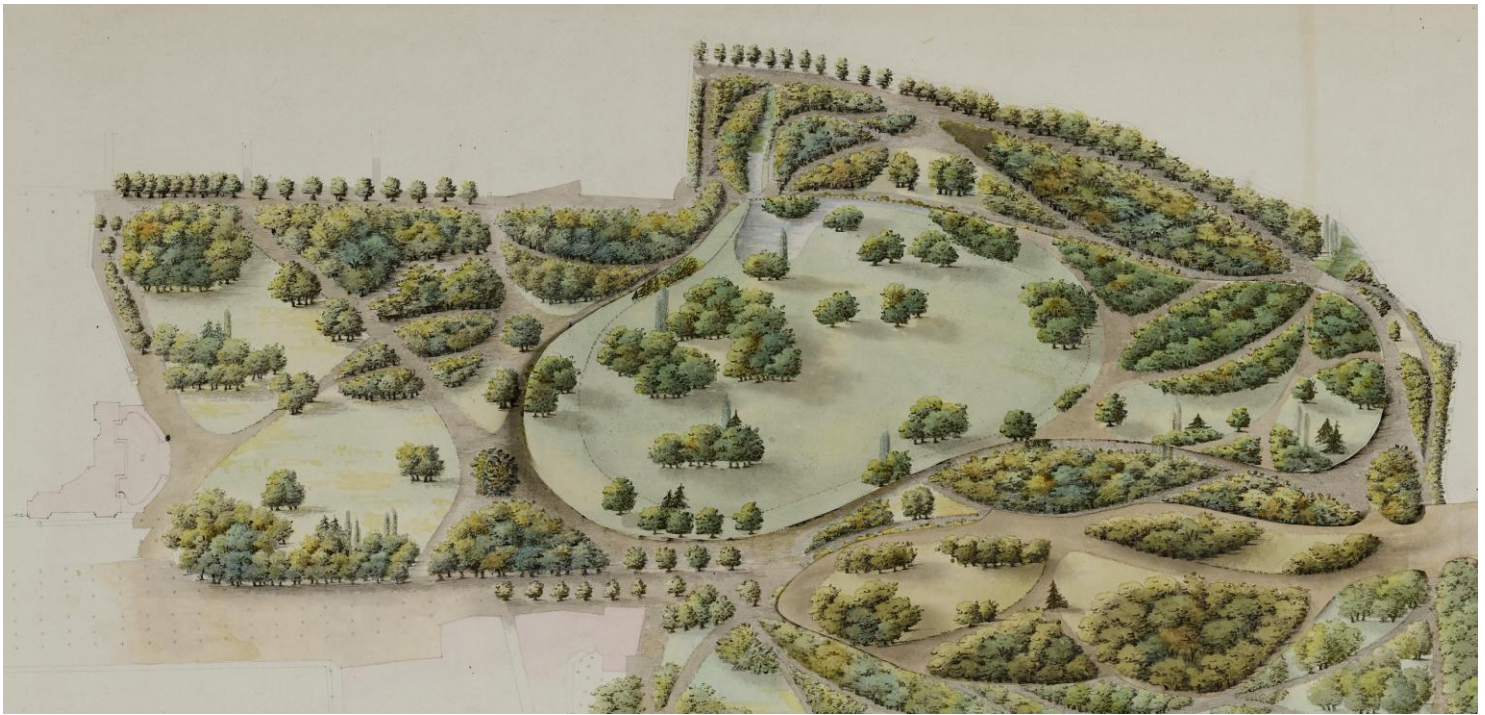

DSC_00039924 ; AV ; 20-8-2025 ; Haarlemmerhout, noordzijde hertenkamp, gezicht richting noordwest. Sinds kort ook moderne kunst (onderdeel van de beeldengalerij langs de Dreef en bij het Vlooienveld) in de hertenkamp zelf. Wat zouden de hertjes ervan vinden?

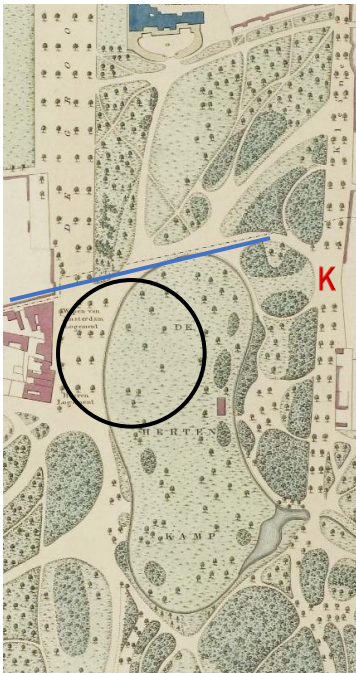
2 Ontwikkeling in plattegronden

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 52204. Maker: J.D. Zocher. Datum: 1827. Deel van het ontwerp voor een nieuwe aanleg en inrichting van de Haarlemmerhout. Het oosten ligt boven. Versie van het ontwerp met de waterpartij ten oosten van de Dreef / Fonteinlaan op de plek van de latere hertenkamp gebied ten zuiden ervan. Geheel links de plattegrond van het Paviljoen Welgelegen/Provinciehuis

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 52204. Maker: J.D. Zocher. Datum: 1827. Deel van het ontwerp voor een nieuwe aanleg en inrichting van de Haarlemmerhout. Het oosten ligt boven. Versie van het ontwerp met de hertenkamp ten oosten van de Dreef / Fonteinlaan.

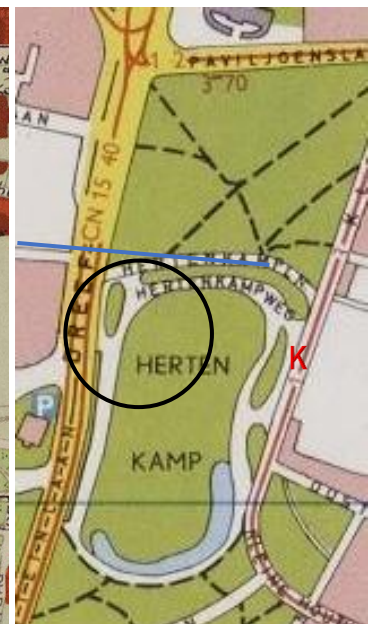
Haarlem, Noord-Hollands archief, Kaart Haarlemmerhout naar de laatste aanleg van J.D. Zocher, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisnummer 52113 ; makers: W.C. Van Baarsel, P.N. Tuyn, F.J. Nautz. ; Datum: 1837. Uitsnede van kaart

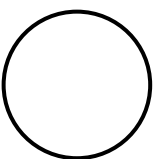
Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 52200 Maker: Bureau van Openbare Werken Haarlem. Datum: 1927. Kaart van Haarlem. Uitsnede van kaart

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 560 kaarten en kaartboeken van de Provinciale Atlas Noord-Holland, Inventarisnummer 1195. Maker: Openbare Werken. Datum: 1947. Kaart van Haarlem. Uitsnede van kaart

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, Inventarisnummer NL-HlmNHA_560_2105. Maker: Falkplan. Datum: 1977. Plattegrond van Haarlem. Uitsnede van kaart

Noordwesthoek van de hertenkamp

Pijl, die verwijst naar de muziektent
Verlengde van de Meester Lottelaan geheel links op de kaartfragmenten
K Kleine Houtweg

3 Ontwikkeling van de hertenkamp

3.1 Inleiding

Het bleek nogal lastig goede informatie over de ontwikkeling van de hertenkamp te vinden. De bibliotheek heeft er geen boek over, de vier historische delen van de heer Allan eind 19^e eeuw bieden ook geen informatie. De jaarboeken van de Historische Vereniging Haarlem bieden nauwelijks informatie. Gelukkig is de geboden informatie wel van belang. Blijven over de online kranten bij het Noord-Hollands archief en het Haarlems Dagblad. Bij het Noord-Hollands archief begint dat rond 1875 en eindigt in 1980, terwijl de hertenkamp in 1827/1828 ontstaan is. Het archief van het Haarlems Dagblad begint rond 2010 en loopt tot heden door. Hier zitten dus een paar flinke gaten. Deze gaten worden deels opgevuld door krantenartikelen, die een overzicht geven over een bepaalde periode, waarover weinig te vinden was. Internet en de website van de gemeente Haarlem bieden ook geen informatie. Het doel van deze artikelen Haarlemse historische objecten is een uitgebreid overzicht te bieden per onderwerp. Om in dit kader dan ook nog 200 jaar raadsbesluiten en overige archieven van de gemeente Haarlem door te gaan spitten vergt tijd die ik niet heb en gaat het kader van dit artikel ver te buiten.

Toch heb ik de meest relevante informatie kunnen vinden en geven de krantenartikelen samen met de gevonden foto's kleur aan de geschiedenis van de hertenkamp. Het is een verhaal van lief en leed! Hieronder volgt een samenvatting van de belangrijkste of opvallendste gebeurtenissen die ik heb kunnen vinden :

3.2 Het begin

De hertenkamp dateert uit de jaren 1827 en 1828 toen de gehele Haarlemmerhout gereorganiseerd werd tot een Engels landschapspark.

Op de plek van de huidige hertenkamp had de ontwerper J.D. Zocher in eerste instantie een grote waterpartij in gedachten (ongeveer 500 m lang!). De kosten bleken heel erg hoog te zijn en ook de uitvoerbaarheid was problematisch. Het zou moeilijk worden het waterpeil in de zomer op het juiste niveau te houden. In de andere versie van het ontwerpplan van de heer Zocher was de waterpartij vervangen door de hertenkamp. Wel was er aan de zuidoostkant ervan een kleine vijver. Zie voor beide ontwerpvisies bij de kaartfragmenten aan het begin van het onderdeel "Ontwikkeling in plattegronden". Beide kaartfragmenten geven de ontwerpvisies weer voor het gedeelte van de Haarlemmerhout tussen Dreef/Fonteinlaan, Paviljoenslaan en Kleine Houtweg.

Zoals al gezegd, is het moeilijk informatie over de geschiedenis van de hertenkamp te vinden. Toch biedt krantenartikel (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1922) opmerkelijke informatie over het begin. Ook toen was het al lastig informatie te vinden, maar de toenmalige gemeentearchivaris Knappert bood toch enige uitkomst. Om te beginnen sprak men indertijd vaak over een Hartenbaan of Hertenbaan i.p.v. Hertenkamp. Ook was niet alleen het Haarlemse gemeentebestuur betrokken bij de besluitvorming omtrent de hertenkamp, maar ook het Amortische-syndicaat. Dit is een apart college, dat in 1816 opgericht werd voor de delging (aflossing/oplossing) van de schuld van Noord- en Zuid-Nederland (Nederland en België waren toen nog één geheel). Dit college had in 1822 zeer

uitgebreide bevoegdheden gekregen. Ze kreeg namelijk de beschikking over bepaalde belastingen en ook over de domeinen. De Permanente Commissie van dit Amortische-syndicaat verleende op 15 november 1824 in een brief B&W van Haarlem toestemming tot een “verfraaying van den Hout ten doel hebbende om in het gezicht van het Paviljoen Welgelegen (het huidige Provinciehuis) ter plaatse van de tegenwoordige vijvers een hertenkamp aan te leggen ter grootte van ongeveer vijf morgen”. Een morgen is ongeveer een kleine hectare. In oktober 1827 keurde het Haarlemse bestuur de reorganisatie van de Haarlemmerhout goed en in november 1827 was men al begonnen met de werkzaamheden.

De aanschaf van de herten verliep moeizaam. Door de bemoeienis van de Permanente Commissie kon Haarlem via de Administrateur der domeinen in Amsterdam bij de hertenkamp in Den Haag de benodigde herten aanschaffen. Het ging om 6 bokken en 14 reeën voor f 17 per stuk. Als bijkomende kosten kwamen daar nog bij het net om de herten op te vangen à f 20, 20 man voor het vervoeren van de herten voor f 4 per man en de vracht naar Haarlem voor f 25. De kosten voor de afrastering van de hertenkamp bedroegen f 2286,80. Het transport van de herten moest vier weken uitgesteld worden vanwege de geboorte van de nodige kalfjes in de Haagse hertenkamp. Op 3 september 1828 kon men dan toch beginnen met het transport per schuit van de herten. Gedurende het vangen en het transport stierven twee herten van de emoties. Daarover moest natuurlijk weer gecorrespondeerd worden. Bij een volgend transport stierven nog meer herten. In totaal schijnen er van de 6 bokken en 12 reeën 5 bokken en reeën bezweken te zijn. Voor het transport van de herten kreeg de gemeente Haarlem een rekening van f 800 gepresenteerd. De bouw van het hertenhok kostte f 450. Het precieze aantal herten waarmee men begon wordt niet duidelijk. Veel meer informatie over het begin was toentertijd niet te vinden.

3.3 Ruimtelijke veranderingen

Als men bij het onderdeel “Ontwikkeling in plattegronden” de vier verticale kaartfragmenten bekijkt, dan is duidelijk te zien, dat de randen van de hertenkamp en de omvang van de hertenkamp van tijd tot tijd veranderd zijn. Een grote ingreep was de plaatsing van een gemeentelijke muziektent met bijbehorende sta- en zitruimte rond het midden van de 19^e eeuw. Daarvoor werd een flinke hap uit de noordwestkant van de hertenkamp genomen. Vergelijk de kaartfragmenten van 1837 en 1927 (Van tussenliggende jaartallen heb ik geen bruikbare kaarten kunnen vinden op de website van Noord-Hollandsarchief).

In het kaartfragment uit 1837 is te zien, dat de noordkant van de hertenkamp ongeveer gelijk valt met het verlengde van de Meester Lottelaan. In het kaartfragment uit 1921 en 1947 is duidelijk te zien, dat de noordkant van de hertenkamp een stuk noordelijker van het verlengde van de Meester Lottelaan ligt. In het kaartfragment uit 1977 is duidelijk te zien, dat de noordkant van de hertenkamp nu een stukje zuidelijker van het verlengde van de Meester Lottelaan ligt. Bekijkt men echter de plattegrond van Haarlem behorende bij deze website en overige actuele websites van Haarlem op internet, dan ziet men in het verlengde van de Meester Lottelaan hetzelfde als in de kaartfragmenten uit 1927 en 1947. Hier dringt zich dan de vraag op hoe nauwkeurig al die verschillende plattegronden zijn. Misschien is de noordzijde wel helemaal nooit veranderd.

Ook de oostzijde ontkwam niet aan veranderingen. Op het kaartfragment uit 1837 is duidelijk te zien, dat er een flinke afstand lag tussen de hertenkamp en de oostelijker gelegen Kleine Houtweg. Op de kaartfragmenten uit 1921 en 1947 is duidelijk te zien, dat de oostkant tot aan de Kleine Houtweg verlegd is. Op het kaartfragment uit 1977 is duidelijk te zien, dat de grens weer een stuk naar het westen opgeschoven is en dat er weer flink wat begroeiing tussen de hertenkamp en de Kleine Houtweg is. Hierbij moet men ook bedenken, dat de Kleine Houtweg begin jaren 60 van de 20^e eeuw in breedte verdubbeld is. De voormalige trambaan is daarbij tot rijbaan omgebouwd.

De zuidkant is niet zozeer naar het noorden of zuiden opgeschoven, maar meer van vorm veranderd door de vergroting van de waterpartij.

De westkant is in zijn geheel wat naar het oosten opgeschoven en rechtgetrokken door de verbreding van de Fonteinlaan en Dreef met bijbehorende fiets- en voetpaden. Samenvattend kan men stellen, dat er aan de ene kant van de hertenkamp wat grond verdwenen is en er aan de andere kant weer wat bijgekomen is. De omvang van de hertenkamp is vandaag de dag waarschijnlijk ongeveer hetzelfde als in 1837.

Vandaag de dag kan men overal direct langs het hekwerk van de hertenkamp lopen. Op het kaartfragment uit 1837 is duidelijk te zien, dat dat toen anders was. Om te beginnen is het bochtenwerk in het hekwerk veel duidelijker en afwisselender, maar bovendien liggen er op diverse punten struiken direct tegen de hekwerken aan. Hierdoor had men tijdens een rondwandeling om de hertenkamp een veel grotere variatie in open en gesloten en perspectieven/zichtlijnen. Kortom: de wandeling was visueel afwisselender en waarschijnlijk ook aantrekkelijker. De hertenkamp zelf bood ook meer variatie. Op diverse punten waren er bossages binnen de hertenkamp. In de Tweede Wereldoorlog onderging de zuidkant van de hertenkamp nog een grote verandering. Om de Ortskommandantur tegenover Dreefzicht te beschermen werd er een heel systeem van tankgrachten en wallen in de Haarlemmerhout aangelegd. Zo ook om de hertenkamp heen. De huidige vijver aan de zuidkant is een restant van deze tankgrachten. Hierdoor heeft de Haarlemmerhout een vijverpartij van enig formaat, dat mogelijk in de buurt komt van de oorspronkelijke wens van zijn ontwerper J.D. Zocher begin 19^e eeuw. Aan de zichtas vanaf het Paviljoen Welgelegen (nu Provinciehuis) naar het Hildebrandmonument, dwars door de hertenkamp heen, is weinig veranderd.

Weliswaar zijn het geen grote en ingrijpende veranderingen, maar onderhoud en natuurgeweld zorgen ook voor ruimtelijke veranderingen. Zo bleek in april 1973 dat het noodzakelijk was de hertenkamp onder handen te nemen. De vijver moest worden uitgebaggerd, er moest 510 m beschoeiing worden aangebracht, de afwatering moest verbeterd worden, de grasmat moest hersteld worden en er zou 1200 m² bestrating langs de hekken aangebracht worden ter vervanging van de door de herten geheel vertrapte grasstrook. De storm Poly richtte in de zomer van 2023 de nodige schade aan.

In de loop der tijden hebben er de nodige rijbanen en trambanen direct langs de hertenkamp gelopen. Alhoewel deze strikt genomen niet tot de hertenkamp zelf behoren, hebben deze de beleving en de ruimtelijke kwaliteit van de hertenkamp wel degelijk flink beïnvloed. Aan de westkant lopen de Dreef en de Fonteinlaan. Door de hedendaagse enorme verkeersdruk is daar van een rustige beleving van de hertenkamp geen sprake. In het verleden was het verkeer weliswaar veel minder druk, maar liep er wel geruime tijd een stoomtram langs. Zie bij de foto's aan het begin. Aan de noord- en oostzijde loopt de Hertenkamplaan. In het verleden was dit gewoon een rijbaan, waar geruime tijd trams overheen gereden hebben. Zie onderstaande kaartfragmenten en ook bij de foto's aan het begin. Op een bepaald moment liepen er zelfs er twee trambanen aan de noordzijde van de hertenkamp. Erg rustig zal het in die tijd daar toch niet geweest zijn. Sinds de reorganisatie van de Haarlemmerhout in 1959 zijn deze rijbanen tot voetpad getransformeerd en is de beleving van de hertenkamp een stuk rustieker en waarschijnlijk ook veiliger geworden. Zie onderstaande twee kaartfragmenten.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 52340. Uitgever: Emrik & Binger. Datum: 1921. Kaart van Haarlem en naaste omgeving. Fragment van kaart. De streepjeslijnen geven de trambanen weer.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 560 kaarten en kaartboeken van de Provinciale Atlas Noord-Holland, Inventarisnummer 1553. Maker: Bureau Openbare Werken. Datum: 1932. Plattegrond van Haarlem en Omgeving in twee delen. Dit is het zuidelijk deel. Fragment van kaart. De zwart-witte lijn geeft de trambanen weer.

3.4 Wel en wee in de hertenkamp

3.4.1 Bijzondere activiteiten in de hertenkamp

Iets waar we vandaag de dag niet zo snel aan zouden denken: gedurende lange tijd werden er in de hertenkamp zelf feesten, sportevenementen en tentoonstellingen gehouden. Waarschijnlijk werden de hertjes en eventuele andere dieren dan tijdelijk opgesloten. Zo was er op 28 juni 1878 de 9^e jaarlijksche openbare uitvoering van het Nederlandsch Gymnastiekverbond. Al spoedig leest men niets meer over sportevenementen in de hertenkamp. In juli 1882 en augustus 1895 waren er een tentoonstelling van de Afdeling Haarlem der Maatschappij voor Tuinbouw- en Plantkunde. In juni 1894 heeft de Nederlandsche Jachtvereniging Nimrod gedurende een drietal dagen een hondententoonstelling georganiseerd in een deel van de hertenkamp. Men verwachtte zo'n 800 honden. Ik kan me niet voorstellen, dat de hertjes blij waren met al dat geblaf om hen heen.

Een verhaal apart vormt Koninginnedag. De nodige keren organiseerde men t.g.v. Koninginnedag kinderspelen voor schoolkinderen in de hertenkamp. Zo ook in augustus 1900. T.g.v. Koninginnedag werd er ook wel een Bloemencorso in de hertenkamp georganiseerd. Zoals in augustus 1903. Het ging om 14 automobielen, 20-30 rijtuigen en 100 fietsen. Waar zouden de hertjes gebleven zijn? In het kader van Koninginnedag werd in augustus 1904 een groots opgezette voorstelling van het Beleg van Haarlem gegeven. Vele verenigingen namen daaraan deel met in totaal zo'n 300 personen. In 1910 hield de Algemene Vereniging voor Bloembollencultuur een grote Nationale Bloemententoonstelling op het terrein voor het Paviljoen Welgelegen (het huidige Vlooienveld) en daar aansluitend in de hertenkamp. Op 1 juli 1909 moest men al beginnen met de werkzaamheden ervoor, terwijl de tentoonstelling pas op 23 maart 1910 geopend zou worden. Het werd een groots opgezet geheel. Hierna leest men niets meer over tentoonstellingen in de hertenkamp. In 1925 wilde men weer een nationale bloemententoonstelling organiseren. Die moest echter een stuk groter zijn dan die uit 1910. In Haarlem was een dergelijk terrein niet te vinden, waardoor men uitweek naar Groenendaal in Heemstede.

In augustus 1919 leest men in de krant nog over feesten in de hertenkamp. Het ging hierbij om een kinderfeest in het kader van Koninginnedag. Daarna is pas weer in september 1926 iets te lezen over feesten in de hertenkamp op Koninginnedag. Het ging hierbij om touwtrekken voor de kinderen. Ook in augustus 1927, 1928, 1929, 1930 en 1931 worden er diverse kinderspelen in de hertenkamp gehouden t.g.v. Koninginnedag. In 1932 wordt hier geen melding meer van gemaakt. Pas in 1935 wordt er weer melding gemaakt van kinderspelen in de hertenkamp t.g.v. Koninginnedag in augustus. In 1936 is er weer geen sprake van kinderspelen in de hertenkamp maar wel van een groot vuurwerk t.g.v. Koninginnedag. Wat zullen de hertjes blij geweest zijn! Het jaar daarop, 1937, worden geen bijzondere activiteiten, dus ook niet voor Koninginnedag, vermeld in de hertenkamp. In 1938 daarentegen wordt er in de hertenkamp voor Koninginnedag een optreden van kunstmakers gegeven. In 1939 wordt er opnieuw geen melding gemaakt van bijzondere activiteiten in de hertenkamp, dus ook niet voor Koninginnedag! Net na het begin van de Tweede Wereldoorlog wordt er in juli 1940 nog een politiemuziekfeest in de hertenkamp gehouden. Van bijzondere activiteiten is sindsdien geen sprake meer.

3.4.2 De dieren in de hertenkamp

Over de dieren in de hertenkamp vindt men af en toe een vermelding. In augustus 1885 heeft men de kudde herten verkleind door de verkoop van 10 bokken. In 1890 bezit de hertenkamp 20 herten. In 1899 was dat aantal opgelopen tot de 7 bokken en 29 reeën. Naast hertjes waren er in het verleden ook andere dieren aanwezig in de hertenkamp. Vogelbescherming blijkt van alle tijden te zijn. In 1903 werden 12 nestkasten in de hertenkamp geplaatst. In 1907 waren er 32 grauwe wilde eenden, 6 talingen, 2 slab-eenden, 2 pijlstaarten, 2 smienten, 1 mandarijn-eend, 2 Carolina-eenden, 6 kalkoenen en 2 twee pauwen. De hoeveelheid herten werd niet genoemd. Af en toe was er ook ongewenst bezoek: in oktober 1915 werd een bunzing gevangen. In 1922 bestond de kudde uit 27 herten (7 bokken en 20 reeën). Er werd geconstateerd, dat de herten werkelijk alles maar dan ook alles eten, behalve steen en ijzer. 's Winters werden ze gevoerd met hooi, koebieten en mais, 's zomers kregen ze het gras dat in de parken van Haarlem gemaaid werd en natuurlijk het gras uit de hertenkamp. Daarnaast kregen ze via het publiek (met name de kinderen) nu en dan heel wat brood. Vandaag de dag doet men dat niet meer. Verder waren er toen nog ganzen, eenden en pauwen in de hertenkamp. In juli 1923 werd de bevolking van de hertenkamp uitgebreid met 3 jonge hertjes, 2 jonge pauwen en 3 jonge kalkoenen.

In juni 1941 wordt er nog melding gemaakt van de komst van zes kuikentjes van een kalkoenhen in de hertenkamp. Enige troost in de donkere jaren van de Tweede Wereldoorlog? Deze periode was

ook voor de hertenkamp een droeve tijd. In februari 1942 zag de directeur van de Hout en Plantsoenen te Haarlem zich genoodzaakt in de krant een oproep te doen aan de burgers om schillen en groentenafval naar de hertenkamp te brengen als voer voor de dieren. Vanaf april 1942 tot juni 1945 kon het Haarlems Dagblad niet verschijnen en biedt dus ook geen informatie over het wel en wee en de hertenkamp. In deze periode kon de Haarlemsche Courant wel verschijnen, maar biedt slechts sporadisch nieuws. In juni 1944 wordt melding gemaakt van jong leven in de hertenkamp, maar dan wel heel weinig jong leven door de oorlogsomstandigheden. Er was sprake van 6 misgeboorten en één hertje, dat snel na de geboorte overleed. Slechts twee hertjes zijn gezond ter wereld gekomen. Toch moet dit ook in ander opzicht een slecht jaar voor de herten geweest zijn. Bij het graven van de tankgracht door de Haarlemmerhout en rond de hertenkamp op last van de Duitsers werd in dat jaar ook het hertenhuis vernield. Wat er met de herten gebeurde wordt nergens duidelijk. Er kwam wel een tijdelijke oplossing, maar die voldeed niet. Een krantenartikel van het Haarlems Dagblad op 16 mei 1946 maakt melding van het feit, dat men enkele paren van diverse soorten pluimvee wil aanschaffen, waardoor broeden mogelijk wordt. Daardoor zou op de gemeentekwekerij een kern ontstaan, die straks het kamp en de vijver zal bevolken. Blijkbaar was het heel slecht gesteld met het pluimvee in de Tweede Wereldoorlog. In april 1947 kreeg de hertenkamp een nieuw hek en kregen de schapen en ganzen wat meer ruimte. Voordien hadden ze slechts de beschikking over een miniatuurkampje. In augustus 1947 kondigt B&W van Haarlem aan, dat er een nieuw hertenhuis komt met een onderkomen voor het pluimvee. Eind 1947 was de hertenfamilie in de hertenkamp nog steeds niet op vooroorlogse sterkte. Om deze leemte op te vullen deed de Dienst voor de Hout en de Plantsoenen veel moeite voor andere passende bewoners. Als aanvulling kwamen er schapen, eenden, ganzen, kalkoenen en ander pluimvee. Ook zou men de komende winter een konijnenberg maken, waarin behalve konijnen ook marmotjes komen. In het voorjaar zou het klaar moeten zijn. In april 1948 kreeg de hertenkamp er zwanen als nieuwe bewoners erbij. Rond diezelfde tijd begon men met de bouw van het nieuwe hertenhuis. Blijkens foto's uit dat jaar moet dit nieuwe hertenhuis nog in 1948 voltooid zijn.

Tot in lengte van jaren wordt geregeld melding gemaakt van de geboorte van nieuwe bewoners van de hertenkamp.

3.4.3 Bedreigingen voor de hertenkamp

In juli 1881 werd er een verzoek ingediend bij de gemeenteraad om de hertenkamp (met behoud van de mooie bomen) om te vormen tot een uitspanningsplaats voor de Haarlemmers. Er zou een mooi gebouw met een ruime zaal, muziektent, verlichting, kinderspeelplaats etc. moeten komen. In latere kranten wordt van dit plan gelukkig geen melding meer gemaakt. Echter, in juni 1888 keerde dit plan in een hele andere vorm terug. Door de afdeling "Haarlem en-omstreken-der Maatschappij ter bevordering van de Bouwkunst" werd een prijsvraag uitgeschreven voor een gelijksoortig geheel. In november dat jaar werd bekendgemaakt, dat de prijsvraag gewonnen was door de heer J.A.G. van der Steur met zijn ontwerp onder het motto " 't is geen offer wat men brengt als men 't algemeen iets schenkt". Daarna verneemt men opnieuw niets meer in de kranten hierover.

Begin maart 2001 moest de hertenkamp tijdelijk gesloten worden i.v.m. een uitbraak van mond- en klauwzeer. Dit was een voorzorgsmaatregel, omdat er geen besmette dieren waren.

Begin 2023 pakten zich donkere wolken samen boven de hertenkamp. Omdat niet alle dieren geschikt zijn als huisdier had het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit in 2023 een grote lijst opgesteld met wilde dieren, waarmee niet meer gefokt mocht gaan worden. Het ging om een aanscherping van het houdverbod van hobbydieren. Dieren die niet op die aangescherpte lijst staan mochten voortaan niet meer aangeschaft worden. Dit betrof ook de

damherten. Volgens het betrokken ministerie kunnen mannelijke herten in de bronst toch gevaarlijk zijn. Deze maatregel had als consequentie, dat de hertenkampen in Nederland moesten verdwijnen. Zo ook die in de Haarlemmerhout. Wel zou er een wettelijk verplichte overgangsregeling/uitsterfbeleid komen. Er mocht geen nageslacht meer komen vanaf 1 juli 2024. Per die datum wilde minister Piet Adema (Landbouw) dit fokverbod op herten in laten gaan. Haarlem wilde in dit kader de mannelijke herten weghalen uit de hertenkamp. Omdat er nog geen nieuw onderkomen voor ze gevonden was, waren ze nog in de Haarlemmerhout toen Minister Piet Adema zijn beleid herzag in december 2023. Hierdoor hoefde Haarlem alleen maar het draaiboek voor het uitsterfbeleid weg te gooien en niet allerlei besluiten en gedane zaken terug te draaien. Er was veel kritiek op het verdwijnen van de hertenkampen. Vaste bezoekers van hertenkampen waren verbijsterd. Zo was één van de vragen: waarom mogen paarden dan wel in gevangenschap gehouden worden? In dit kader wees de provincie Drenthe erop, dat de provincie al een lange historie met hertenkampen heeft. Assen heeft al sinds 1841 een hertenkamp. Ook wees de provincie op de maatschappelijke waarde. De hertenkamp in Haarlem is zelfs nog 14 jaar ouder. De hertenkamp in de Haarlemmerhout bestaat bijna 200 jaar. Is er een overzicht van ongelukken en dierenleed in die hertenkamp?

3.4.4 Tragedies

Een enkele keer vond een grote tragedie plaats. Eind maart 1884 vond men in het hertenhok het half zittende lijk van een ongeveer 40-jarige man. Hij had zichzelf aan zijn zakdoek opgehangen. Direct werd een arts geroepen, maar dat mocht niet meer baten. Hij was al een paar uur dood. Uit op hem gevonden papieren bleek zijn naam en ging het om en bediende te Meerenberg en een vroegere huisknecht uit Arnhem.

Zo af en toe is er dierenleed: begin oktober 1900 meldde het Haarlems Dagblad, dat er zondag weder een hert in de vijver van de hertenkamp te water geraakt en verdrongen is.

In maart 1929 werden 2 kalkoenen uit de hertenkamp gestolen. In geplukte staat werden ze teruggevonden.

Begin november 1958 bleek, dat een 67-jarige Haarlemmer een eend gestolen had. Het dier zat met zijn vleugel in de afrastering bekeld en door het hek heen draaide de dief het dier de nek om.

Ook op een andere manier vond er een enkele keer een tragedie plaats. In juni 1962 betrapten enkele wandelaars een 16-jarige markiezenmaker bij een poging tot diefstal van een konijn uit de hertenkamp. De wandelaars zetten de achtervolging in en met een luchtdrukpistool vuurde de 16-jarige 3 schoten op de wandelaars af. Hij dreigde hen dood te schieten. De Radio Auto Dienst van de politie werd gewaarschuwd, die de jongen wist in te rekenen. Bij de inrekening vond de politie twee luchtdrukpistolen met bijbehorende munitie, een knipmes, een stiletto, een gummistok en een hakmes. Op het thuisadres vond men nog een luchtdruk pistool. Volgens zijn vader had zijn zoon een ziekelijke voorliefde voor vuurwapens.

Ook bij de herten gaat het niet altijd goed. In juni 1975 ontdekte een toevallige passant een hert in barensoed in de hertenkamp. Die constateerde, dat het kalfje dat geboren moest worden dood was. De ingeschakelde dienst Hout en Plantsoenen had veel moeite het hert en het doodgeboren kalf terug te vinden. Ook had de voorbijgangster een dierenarts ingeschakeld. Op advies van die arts schakelde ze de Dierenbescherming in. Die gingen beiden kijken, maar konden slechts vaststellen dat het kalfje inderdaad dood was. Achteraf bleek dat de geboorte twee weken te vroeg was en moest het kalfje al dood geweest zijn toen de bevalling begon.

Af en toe heeft men grote overlast van natuurgeweld. Zomer 2023 raasde storm Poly over Haarlem en omgeving en richtte grote schade aan. Ook de hertenkamp had flinke schade opgelopen. Een boom was helemaal omgevallen terwijl bij twee andere bomen de kruin er uitgebroken was. Ook de ingang was vernield. In augustus dat jaar gingen de hertenkamp en kinderboerderij na de storm weer open. Op dat moment hadden de hertenkamp en kinderboerderij bij elkaar een oppervlakte van ongeveer 2 ha.

3.5 Hertenshuur / Kinderboerderij / Stadsboerderij Houthoeve

Rond de huidige Stadsboerderij Houthoeve is er in de eerste 100 jaar niet zoveel veranderd, maar in een veel later stadium des te meer. Oorspronkelijk stond ongeveer op dezelfde plek een eenvoudige schuur als onderkomen voor de herten. Men sprak over hertenshuur, hertenhuis of hertenhok. Zie de afbeeldingen uit 1837 en 1905. Het is duidelijk, dat het in 1905 nog steeds om dezelfde schuur gaat als in 1837. In een uitgebreid krantenartikel over de hertenkamp (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1922) staat een tekening van de schuur. Het gaat dan nog steeds om dezelfde schuur als in 1837 en 1905. Het uiterlijk van de schuur vertoonde geen veranderingen.

Zoals bij het onderwerp “De dieren in de hertenkamp” al vermeld: Toen de Duitsers in 1944 een tankgracht lieten graven, die door de hele Haarlemmerhout en ook langs de hertenkamp liep, hebben zij het uit 1828 daterende hertenhuis vernield. Er kwam wel een noodoplossing, maar die voldeed niet aan de eisen. In augustus van 1947 kwam B&W van Haarlem met het plan om een nieuw hertenhuis te bouwen, waarin ook ruimte is voor het pluimvee. Het moest dicht bij de vijver komen met een langzaam glooiend talud, waardoor de dieren makkelijk bij hun drinkplaats zouden kunnen komen. Rond april 1948 begon men met de bouw van het nieuwe hertenhuis. Blijkens foto's op de website van het Noord-Hollandsarchief kwam dat nieuwe hertenhuis nog in 1948 klaar.

In de zomer van 1967 werd binnen de hertenkamp een kinderboerderij geopend. Die werd hoofdzakelijk bevolkt door schapen, geiten en pluimvee. De herten en de lama's moesten in het niet voor publiek toegankelijke deel blijven. In eerste instantie waren de kinderboerderijen alleen in het voorjaar en de zomer geopend. Maar met ingang van de kerstvakantie van 1976 zouden de kinderboerderijen in Haarlem in alle schoolvakanties, dus ook de kerstvakantie, geopend zijn op werkdagen. De kinderboerderij heeft momenteel de naam Stadsboerderij Houthoeve.

Op de foto's van 1948, 1967, 1978 en 1984 gaat het duidelijk om hetzelfde gebouw. Begin februari 1984 werd het gebouw van de kinderboerderij in de Haarlemmerhout in brand gestoken. De schade was enorm: f 100.000. Gelukkig kon in mei 1985 de herbouwde kinderboerderij door de betrokken wethouder geopend worden. Waarschijnlijk is dit het huidige complex. Na 1984 zijn er op de website van het Noord-Hollands archief jammer genoeg geen duidelijke afbeeldingen van het dierenonderkomen in de hertenkamp te vinden.

Bibliografie kort

(ANP_Producties, 2023) (Brink, et al., 1978) (Engelbart, 2023) (Engelbart, 2023) (Helversteijn, 1985)
(Helversteijn, 1986) (Kurtz, et al., 1999) (Leeuwen, 2002)
(Redactie_Haarlemsch_Advertentieblad, 1882) (Redactie_Haarlemsch_Advertentieblad, 1886)

(Redactie_Haarlemsch_Advertentieblad, 1888) (Redactie_Haarlemsch_Advertentieblad, 1888)
 (Redactie_Haarlemsch_Advertentieblad, 1891) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1884)
 (Redactie_Haarlemsch_Advertentieblad, 1894) (Redactie_Haarlemsch_Advertentieblad, 1895)
 (Redactie_Haarlemsch_Advertentieblad, 1900) (Redactie_Haarlemsch_Advertentieblad, 1900)
 (Redactie_Haarlemsch_Advertentieblad, 1903) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1900)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1903) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1904)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1908) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1909)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1915) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1922)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1925) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1923)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1926) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1927)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1928) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1929)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1930) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1929)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1931) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1935)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1936) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1938)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1941) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1942)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1946) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1946)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1947) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1947)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1947) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1948)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1948) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1958)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1958) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1962)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1967) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1971)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1973) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1975)
 (Redactie_Haarlems_Dagblad, 1976) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 2023)
 (Redactie_Haarlemsche_Courant, 1944) (Redactie_Nieuwe_Haarlemsche_Courant, 1877)
 (Redactie_Nieuwe_Haarlemsche_Courant, 1878) (Redactie_Nieuwe_Haarlemsche_Courant, 1881)
 (Redactie_Nieuwe_Haarlemsche_Courant, 1884) (Schoolenberg, 2023) (Temminck, et al., 1984)

4 Bibliografie uitgebreid

ANP_Producties. 2023. Hertenkampen kunnen voortbestaan door aanpassing dierenlijst. *Haarlems Dagblad*. 12 December 2023.

Brink, N. en Janssen, M. 1978. Wat een leven in de Hout (I). *Haarlems Dagblad*. 16 Januari 1978, p. 9.

Engelbart, T. 2023. Haarlemse hertenkamp blijft in huidige vorm bestaan. "Ze worden hier superdiervriendelijk behandeld". *Haarlems Dagblad*. 20 December 2023.

—. **2023.** Mannelijke herten moeten weg uit de hertenkamp in de Haarlemmerhout. "Voor het landelijk fokverbod moeten alle bokken weg zijn". *HaarlemsDagblad*. 27 September 2023.

Helversteijn, W. 1986. Kroniek. *Haerlem Jaarboek 1985*. 1986, Vereniging Haerlem.

—. **1985** . Kroniek jaarboek 1984. *Haerlem Jaarboek 1984*. 1985 , Vereniging Haerlem.

Kurtz, G.H. en Temmink, J.J. 1999. *De straat waarin wij wonen*. Haarlem : Schuyt & Co, 1999. ISBN 90 6097 454 9.

Leeuwen, K. van. 2002. Kroniek. *Haerlem Jaarboek 2001*. 2002, Vereniging Haerlem.

Redactie_Haarlems_Dagblad. 1958. Betrapt bij diefstal van eend. *HaarlemsDagblad*. 7 November 1958, p. 9.

—. **1884.** Binnenland. *Haarlems Dagblad*. 1 Maart 1884, p. 2.

—. **1942.** De directeur van Hout en Plantsoenen te Haarlem heeft een verzoek. *Haarlems Dagblad*. 18 Februari 1942.

—. **1931.** De feesten op Koninginnedag, de definitieve plannen. *Haarlems Dagblad*. 25 Augustus 1931, p. 9.

—. **1925.** De groote Bloemententoonstelling van 1910 en die van 1925. *Haarlems Dagblad*. 28 Januari 1925, p. 9.

—. **1922.** De Hertenkamp. *Haarlems Dagblad*. 12 April 1922, p. 5.

—. **1947.** De Hertenkamp. *Haarlems Dagblad*. 22 April 1947, p. 1.

- . **1946.** De Hout en de Plantsoenen, Wat in een jaar weer bereikt is. *Haarlems Dagblad*. 16 Mei 1946, p. 5.
- . **1926.** De Koninginnefeesten. *Haarlems Dagblad*. 1 September 1926, p. 5.
- . **1948.** De wethouders van Haarlem *Haarlems Dagblad*. 24 April 1948, p. 1.
- . **1975.** Doodgeboren hertje zorgde voor veel consternatie. *Haarlems Dagblad*. 11 Juni 1975, p. 5.
- . **1915.** Een busing in den hertenkamp. *Haarlems Dagblad*. 5 Oktober 1915, p. 2.
- . **1947.** Een konijnenberg in de Hertenkamp. *Haarlems Dagblad*. 8 December 1947, p. 3.
- . **1908.** Gemeenteverslag, (Vervolg). Openbare Werken. *Haarlems Dagblad*. 21 Juli 1908, p. 11.
- . **1946.** Groote plannen met den Hout. De toekomst van Haarlems eenige bosch. *Haarlems Dagblad*. 2 Maart 1946, p. 2.
- . **1936.** Haarlem viert opgewekt Koninginnedag, Het vuurwerk. *Haarlems Dagblad*. 1 September 1936, p. 10.
- . **1947.** Hertenhuis zal den Hout verfraaien, Nieuw plan van B. en W. *Haarlems Dagblad*. 23 Augustus 1947, p. 3.
- . **1935.** Het programma van morgen in vogelvlucht (Koninginnedag). *Haarlems Dagblad*. 30 Augustus 1935, p. 2.
- . **1973.** Hout en hertenkamp weer onder handen. *Haarlems Dagblad*. 27 April 1973, p. 5.
- . **1941.** Jong leven in de hertenkamp. *Haarlems Dagblad*. 5 Juni 1941, p. 1.
- . **1962.** Jongen schoot in de Hout met pistool op wandelaars. *Haarlems Dagblad*. 16 Juni 1962, p. 9.
- . **2023.** Kinderboerderij Haarlemmerhout bijna weer open. *Haarlems Dagblad*. 1 Augustus 2023.
- . **1976.** Kinderboerderijen in vakantie open. *Haarlems Dagblad*. 23 December 1976, p. 7.
- . **1971.** Kinderboerderijen zaterdag dicht. *Haarlems Dagblad*. 21 Oktober 1971, p. 4.
- . **1930.** Koninginnedag. *Haarlems Dagblad*. 25 Augustus 1930, p. 2.
- . **1938.** Koninginnedag in Haarlem, Kunstenmakers in de Hertenkamp. *Haarlems Dagblad*. 31 Augustus 1938, p. 3.
- . **1928.** Koninginnedag, centrum. *Haarlems Dagblad*. 30 Augustus 1928, p. 2.
- . **1927.** Koninginnedag, 't programma. *Haarlems Dagblad*. 23 Augustus 1927, p. 6.
- . **1967.** Lief zijn voor de beestjes. *Haarlems Dagblad*. 19 Juli 1967, p. 4.
- . **1958.** Openbare Werken is begonnen met reorganisatie van Kleine Hout. *Haarlems Dagblad*. 7 Mei 1958, p. 11.
- . **1948.** Overal is woningtekort en ook in de hertenkamp in de Haarlemmerhout. *Haarlems Dagblad*. 24 Juni 1948, p. 6.
- . **1904.** Stadsnieuws, Feestviering Koninginnedag. *Haarlems Dagblad*. 29 Augustus 1904, p. 5.
- . **1909.** Stadsnieuws, Nationale Bloemententoonstelling. *Haarlems Dagblad*. 24 September 1909, p. 5.
- . **1900.** Stadsnieuws-hertenkamp. *Haarlems Dagblad*. 2 Oktober 1900.
- . **1929.** Twee kalkoenen uit den hertenkamp gestolen. Goede vangst van de politie. *Haarlems Dagblad*. 15 Maart 1929, p. 1.
- . **1929.** Vereeniging "Koninginnedag" Haarlem. Feestviering op 31 Augustus a.s. *Haarlems Dagblad*. 28 Augustus 1929, p. 4.
- . **1903.** Vereeniging tegen het Mishandelen van Dieren. *Haarlems Dagblad*. 8 Mei 1903, p. 2.
- . **1923.** Vervolg Stadsnieuws, de hertenkamp. *Haarlems Dagblad*. 28 Juli 1923, p. 2.
- Redactie_Haarlemsch_Advertentieblad. 1895.** Haarlem 16 augustus 1895. *Haarlemsch Advertentieblad*. 17 Augustus 1895, p. 2.
- . **1900.** Haarlem 28 Augustus 1900. *Haarlemsch Advertentieblad*. 29 Augustus 1900, p. 2.
- . **1903.** Haarlem 28 Augustus 1903, hertenkamp. *Haarlemsch Advertentieblad*. 29 Augustus 1903, p. 2.
- . **1888.** Haarlem, 13 nov. 1888, in Juni 88..... *Haarlemsch advertentieblad*. 14 November 1888, p. 2.
- . **1888.** Haarlem, 19 juni 1888. *Haarlemsch Advertentieblad*. 20 Juni 1888, p. 2.

- . **1882.** Haarlem, 21 juli 1882, hertenkamp. *Haarlemsch Advertentieblad*. 22 Juli 1882, p. 1.
- . **1894.** Haarlem, 22 Juni 1894, hondententoonstelling. *Haarlemsch Advertentieblad*. 23 Juni 1894, p. 2.
- . **1900.** Het Gemeenteverslag. *Haarlemsch Advertentieblad*. 30 Juni 1900, p. 6.
- . **1886.** Het Gemeenteverslag over 1885. *Haarlemsch Advertentieblad*. 25 Augustus 1886, p. 2.
- . **1891.** Het Verslag van den toestand der gemeente Haarlem over 1890. *Haarlemsch advertentieblad*. 13 Juni 1891, p. 2.
- Redactie_Haarlemsche_Courant. 1944.** Jong leven in den hertenkamp. *Haarlemsche Courant*. 22 juni 1944, p. 2.
- Redactie_Nieuwe_Haarlemsche_Courant. 1878.** Stedelijk Nieuws, Haarlem. *Nieuwe Haarlemsche Courant*. 13 April 1878, p. 2.
- . **1877.** Stedelijk Nieuws, Haarlem. *Nieuwe Haarlemsche Courant*. 18 Maart 1877, pp. 2,3.
- . **1881.** Stedelijk Nieuws, Haarlem. *Nieuwe Haarlemsche Courant*. 10 Juli 1881, p. 3.
- . **1884.** Stedelijk Nieuws, Haarlem, 2 april. *Nieuwe Haarlemsche Courant*. 3 April 1884, p. 3.
- Schoolenberg, M. 2023.** Tweede Kamer beslist of hertenkampen uitsterven. "Dit is belachelijk!". *Haarlems Dagblad*. 24 Januari 2023.
- Temminck, J.J., et al. 1984.** *Haarlemmerhout 400 jaar, "mooier is de wereld nergens"*. Haarlem : Schuyt & Co C.V., 1984. ISBN 90 6097 166 3.